

Sosnowieckie Centrum Edukacyjne **EDUKATOR**
OŚRODEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI

Placówka akredytowana przez Śląskiego Kuratora Oświaty

Wychowanie do wartości

Opracowanie i prowadzenie: dr Bożena Kubiczek

**„Wychowują jedynie ci,
którzy mają nadzieję”.**

Józef Tischner

Legenda głosi, że Diogenes, filozof grecki, przechadzał się po ulicach Aten w biały dzień z zapaloną latarnią i twierdził, że "szuka człowieka", co miało być symbolem niewiary starożytnego myśliciela w istnienie prawdziwego człowieka.

Dzisiaj byłoby to uznane za nietolerancyjne – wziąć latarnię i pytać przechodniów:

– Jesteś już człowiekiem czy jeszcze nie?

Co to znaczy być człowiekiem?

Według II części „Dziadów” człowieczeństwo, bycie człowiekiem nie polega i włącznie na szczęściu, radości, dostatku. Każdy człowiek powinien choć raz "doznać goryczy”. Żadna istota nie może całe życie żyć beztrosko, bez żadnych zmartwień. Każdy człowiek powinien traktować innych, jak sam chciałby być traktowany. Brać odpowiedzialność za swoje czyny, „dotykać ziemi”. Jako człowiek powinniśmy umieć obdarzyć kogoś miłością czy przyjaźnią. Żyć z innymi w zgodzie.

Projektowanie pracy wychowawczej

Podstawa programowa

Działalność edukacyjna szkoły określona jest przez:

- szkolny zestaw programów nauczania;
- program wychowawczo-profilaktyczny szkoły.

Szkolny zestaw programów nauczania oraz program wychowawczo-profilaktyczny szkoły tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Prawo oświatowe

„art. 1 pkt 3 UPO:

„Wychowanie rozumiane jako **wspieranie dziecka w rozwoju ku** pełnej dojrzałości w sferze fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej, **wzmacnianie i uzupełnianie przez działania z zakresu profilaktyki** problemów dzieci i młodzieży”.

Po co?

***„Non scholae sed vitae
discimus”***

**- bo ... uczymy się nie dla
szkoły, lecz dla życia.**

**Dziś sadzimy drzewa, w cieniu których nie
spodziewamy się siedzieć.**

**Liczysz w tygodniach – siej trawę, liczysz
w latach – sadź drzewa,**

Liczysz w stuleciach – wychowuj ludzi.

Cele procesu kształcenia

1. Wszechstronny rozwój uczniów (na miarę ich rozpoznanych przez szkołę **indywidualnych potrzeb edukacyjnych i rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych**).
2. Wyposażenie uczniów w umiejętności kluczowe (kompetencje) umożliwiające sprawne funkcjonowanie we współczesnym świecie (w różnych rolach społecznych). Kompetencje kluczowe wskazuje podstawa programowa w swojej preambule).
3. Uspołecznienie ucznia.

Prawo oświatowe

Art. 4. 24) podstawie programowej **wychowania przedszkolnego** lub podstawie programowej **kształcenia ogólnego** – należy przez to rozumieć **obowiązkowe zestawy celów kształcenia i treści nauczania, w tym umiejętności, opisane w formie ogólnych i szczegółowych wymagań dotyczących wiedzy i umiejętności, które powinien posiadać uczeń po zakończeniu określonego etapu edukacyjnego**, oraz **zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły, uwzględniane odpowiednio w programach wychowania przedszkolnego**, programach nauczania i podczas realizacji zajęć z wychowawcą oraz umożliwiające ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych, a także warunki i sposób realizacji tych podstaw programowych;

Art. 26. Program wychowawczo-profilaktyczny

1. Szkoły oraz placówki, o których mowa w art. 2 zakres systemu oświaty pkt 3–5, 7 i 8, **realizują program wychowawczo-profilaktyczny obejmujący:**

- 1) treści i działania o charakterze wychowawczym skierowane do uczniów, oraz**
- 2) treści i działania o charakterze profilaktycznym dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów, przygotowane w oparciu o przeprowadzoną diagnozę potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej, skierowane do uczniów, nauczycieli i rodziców.**

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do przedszkoli i szkół dla dorosłych.

PP: Działalność wychowawcza szkoły należy do podstawowych celów polityki oświatowej państwa.

Wychowanie młodego pokolenia jest zadaniem rodziny i szkoły, która w swojej działalności musi uwzględniać wolę rodziców, ale także i państwa, do którego obowiązków należy stwarzanie właściwych warunków wychowania.

Zadaniem szkoły jest ukierunkowanie procesu wychowawczego na wartości, które wyznaczają cele wychowania i kryteria jego oceny.

Wychowanie ukierunkowane na wartości zakłada przede wszystkim podmiotowe traktowanie ucznia, a wartości skłaniają człowieka do podejmowania odpowiednich wyborów czy decyzji.

W realizowanym procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoła podejmuje działania związane z miejscami ważnymi dla pamięci narodowej, formami upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości, najważniejszymi świętami narodowymi i symbolami państwowymi.

Porozmawiajmy ...

Co to jest wartość?

Wartość

Słownik języka polskiego PWN:

1. «to, ile coś jest warte pod względem materialnym»
2. «cecha tego, co jest dobre pod jakimś względem»
3. «posiadanie zalet»
4. «zasady i przekonania będące podstawą przyjętych w danej społeczności norm etycznych»
5. «liczba określająca, ile jednostek zawiera dana wielkość fizyczna lub wielkość mogąca zastąpić wyrażenie algebraiczne, jego zmienne»

Wartość – coś, co wyznacza cel ludzkich dążeń

Wartość (Encyklopedia PWN):

- nie jest pojęciem jednoznacznym,
- określa wszystko co jest pożądane, godne i cenne dla jednostki; to co stanowi cel dążeń ludzkich (materialne i niematerialne).

Na marginesie - Rodzaje wartości

Wartości autoteliczne – autonomiczne, naczelne, centralne, ich realizacja jest dobrem samym w sobie

Wartości instrumentalne – wykonawcze, służą osiągnięciu wartości autotelicznych

Wartości uznawane – mają genezę społeczną

Wartości odczuwane – związane z odczuwaniem ich atrakcyjności przez jednostkę

Wartości zinternalizowane – rzeczywiście uznawane, poprzez które jednostka określa samą siebie

Wartości deklarowane – publicznie wyznawane

uznawane = odczuwane = zinternalizowane = deklarowane

Możemy wyróżnić wartości moralne, ekonomiczne, estetyczne, poznawcze, prawne czy religijne.

Głównym przeobraźnikiem wartości jest wychowanie, rozumiane jako przygotowanie człowieka do życia i kształtowanie jego osobowości w warunkach konkretnej rzeczywistości społecznej i cywilizacyjnej.

Wyznawane wartości mogą być obecnymi tylko w naszej świadomości, natomiast stają się rzeczywistością tylko wtedy, gdy są realizowane w postawach.

Postawa «stosunek człowieka do życia lub do pewnych zjawisk, wyrażający jego poglądy; też: sposób postępowania lub zachowania wobec określonych zjawisk, zdarzeń lub w stosunku do ludzi»

Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego

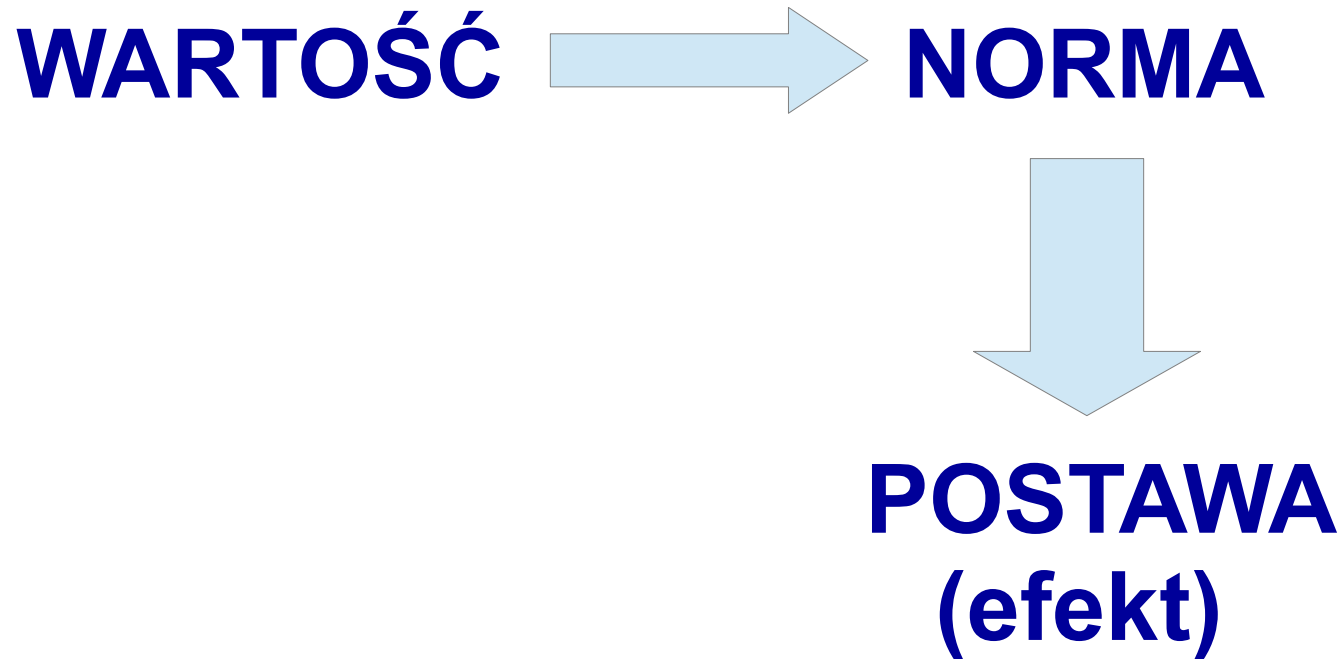
Uwewnętrzniona przez jednostkę, względnie stała wyuczona skłonność do reagowania, akt woli przejawiający się w czynach.

Aksjologia i etyka

„Jeśli wiemy, co jest dobre i co lepsze, to wiemy też, jak należy postępować, jedno wynika z drugiego.”

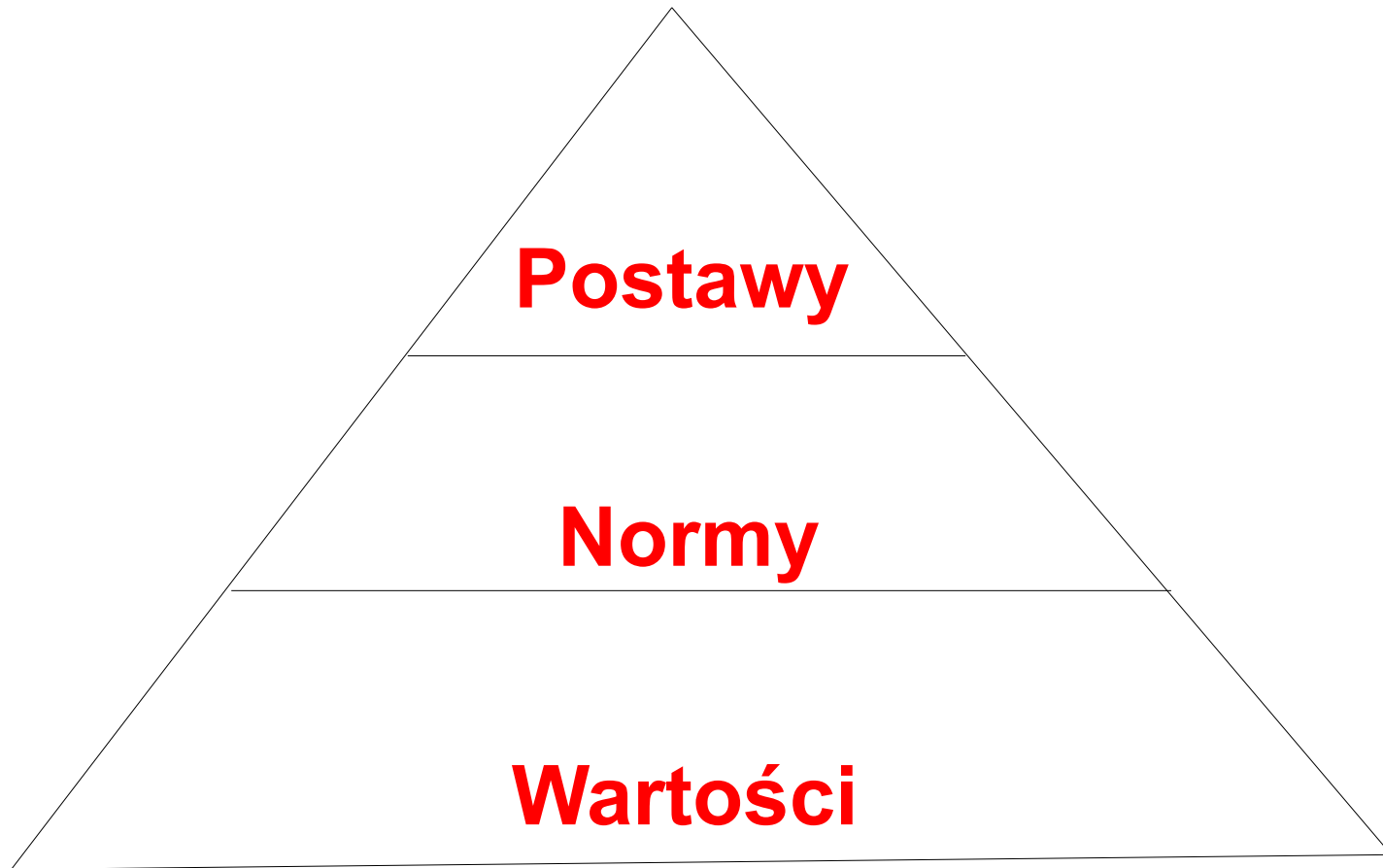
Max Scheler

Model kształtowania postaw

Aksjologia a etyka

Wartości a normy - „góra lodowa”

Porozmawiajmy ...

Jakimi wartościami należy się kierować, by zostać uznanym za człowieka?

Jakie wartości leżą u podstawy procesu wychowawczego w szkole?

Wśród najczęściej wymienianych wartości są: zdrowie, życie, miłość, wiara, przyjaźń, ojczyzna, wolność, sprawiedliwość, uczciwość, odwaga, prawda, pokój, dobro, piękno, honor, uczciwość.

Preambuła Konstytucji RP

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny,
odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i
demokratycznego stanowienia o Jej losie, my, Naród Polski -
wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w
Boga będącego źródłem **prawdy, sprawiedliwości, dobra i
piękna**, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne
wartości wywodzący z innych źródeł, (...)

Cele procesu kształcenia – PP 2018

W procesie kształcenia ogólnego szkoła kształtuje u uczniów postawy **sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu**, takie jak: **uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. (...)**

Kształcenie i wychowanie w liceum ogólnokształcącym i technikum **sprzyja rozwijaniu postaw obywatelskich, patriotycznych i społecznych uczniów**. Zadaniem szkoły jest (...) **zachęcanie do podejmowania działań na rzecz środowiska szkolnego i lokalnego, w tym do angażowania się w wolontariat.**

**Jakie normy i postawy można
wyprowadzić z każdej wartości?**

Wartość a norma

Uczciwość: nie kradnę, nie kłamię, nie zdradzam...

Wiarygodność: jestem prawdomówna/y/, słowna/y/,
dotrzymuję obietnic ...

Odpowiedzialność: jestem gotowa/y/ do ponoszenia
konsekwencji za swoje czyny, decyzje, angażuję
się w działania, które dotyczą mnie lub osób dla
mnie ważnych ...

Na marginesie - Rodzaje norm

Moralne, prawne, religijne

- Co dobre, a co złe.
- Poczucie winy.
- Zawsze sankcja

Obyczajowe i zwyczajowe.

- Co wypada, co nie wypada
- Poczucie wstydu.
- Brak sankcji/ewentualnie ostracyzm

TEORIA ROZWOJU MORALNEGO Lawrence'a KOHLBERGA

- Posłuszeństwo i kara – stadium, w którym ludzie postępują moralnie wyłącznie ze strachu przed karą
- Instrumentalizm – człowiek postępuje moralnie, gdyż widzi, że leży to w jego interesie
- Szukanie aprobaty – człowiek postępuje moralnie, gdyż jest za to nagradzany przez innych /"głaski"/
- Zgodność z prawem – człowiek postępuje moralnie, gdyż popiera istnienie prawa, które nakłada normy /"zło konieczne"/
- Kontrakt społeczny – człowiek postępuje moralnie, gdyż widzi, że dane normy są korzystne dla społeczeństwa
- Uniwersalne sumienie – człowiek ma świadomość uniwersalnych zasad moralnych; zinternalizował je, uwewnętrzniła tak, że są one jego własnymi normami.

Teoria rozwoju moralnego Lawrence'a Kohlberga

Stadia:

Poziom I.

Moralność przedkonwencjonalna

Poziom II.

Moralność konwencjonalna

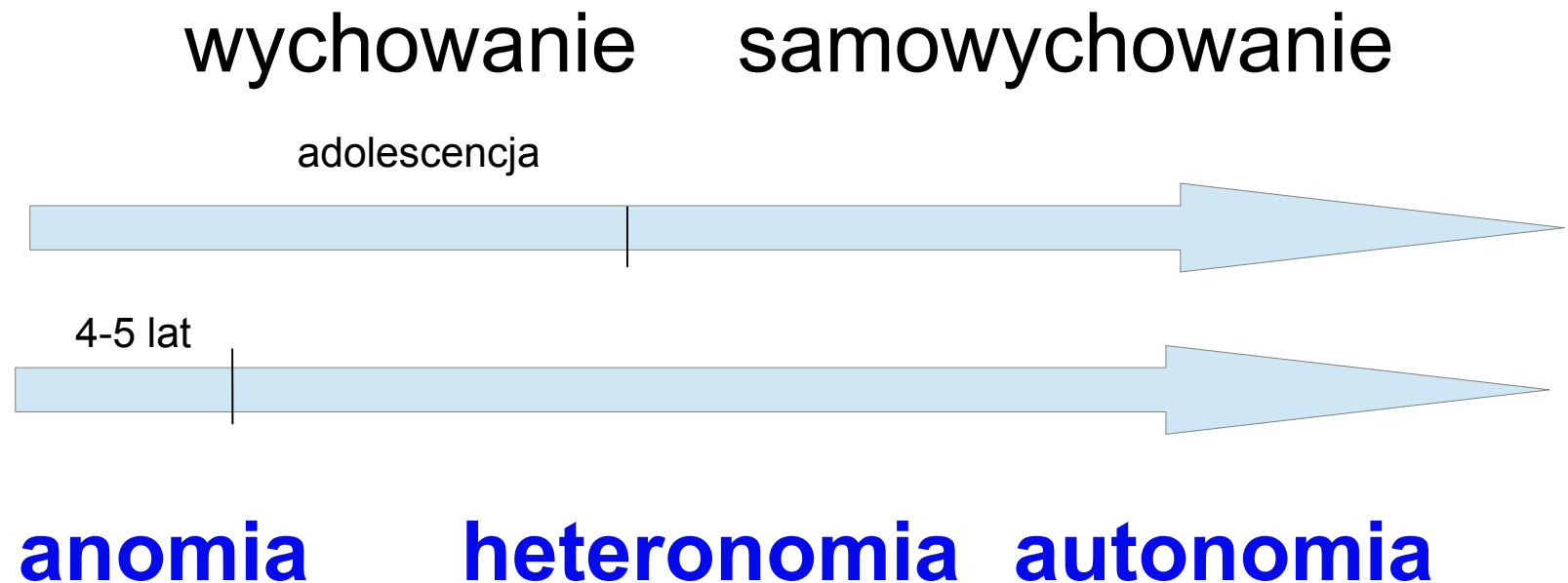
Poziom III.

Moralność postkonwencjonalna

1. **Posłuszeństwo i kara** – stadium, w którym ludzie postępują moralnie wyłącznie ze strachu przed karą
2. **Indywidualizm i wymiana** – człowiek postępuje moralnie, gdyż widzi, że leży to w jego interesie
3. **Dobre relacje międzyludzkie** – człowiek postępuje moralnie, gdyż jest za to nagradzany przez innych /"głaski"/
4. **Ład społeczny** – człowiek postępuje moralnie, gdyż popiera istnienie prawa, które nakłada normy /"zło konieczne"/
5. **Umowa społeczna i prawa jednostki** – człowiek postępuje moralnie, gdyż widzi, że dane normy są korzystne dla społeczeństwa
6. **Uniwersalne zasady (sumienie)** – człowiek ma świadomość uniwersalnych zasad moralnych; zinternalizował je, uwewnętrznił tak, że są one jego własnymi normami.

Proces kształtowania postaw

Wychowanie

Etapy według S. Hessena

Jak to zrobić?

Podsumowanie

Po czym poznam, że mój uczeń jest:

- mądry,
- odpowiedzialny
- zaangażowany?

Mądrość

(podejmowanie decyzji
przynoszących
pozytywne rezultaty)

1. Wiedza - samoświadomość
2. Doświadczenie
3. Wyobraźnia

Umiejętność

- wnioskowania,
- przyjmowania krytyki,
- myślenia krytycznego (analizowania, oceniania, tworzenia nowych rozwiązań)
- antycypowania zdarzeń

Odpowiedzialność

(odpowiadanie za czyny
swoje i innych)

1. Znajomość obowiązków
2. Wyjście poza strefę komfortu - egoizmu
3. Umiejętność:
 - doprowadzania działań do końca
 - przyjmowania krytyki

Zaangażowanie

(motywacja wewnętrzna)

1. Wytrwałość
2. Umiejętność:
 - włączania się w działania
 - wykazywanie inicjatywy
 - wykonywanie zadań z zapalem/pasją

4. Kształtowane są postawy i respektowane normy społeczne

Szkoła lub placówka **realizuje działania wychowawcze i profilaktyczne** – w tym **mające na celu eliminowanie zagrożeń oraz wzmacnianie pożądaných zachowań** – które są dostosowane do potrzeb uczniów i środowiska.

Ocenia się ich skuteczność, a w razie potrzeb – modyfikuje.

Działania szkoły lub placówki zapewniają uczniom bezpieczeństwo fizyczne i psychiczne, a **relacje między wszystkimi członkami społeczności szkolnej są oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu.**

Zasady zachowania i wzajemnych relacji w szkole lub placówce są ustalone i przestrzegane przez uczniów, pracowników szkoły oraz rodziców.

Jakie wyzwania stawia przed szkołą wymaganie?

- 1. Postawy uczniów buduje się przez działania, a nie przez słowa.** Program wychowawczy nie opiera się zatem na pogawędkach i kazaniach, lecz na doświadczaniu znaczenia wartości w praktyce.
- 2. Nauczyciel wychowuje własnym przykładem (pedeutologia).** Wychowanie polega na wychowywaniu siebie na oczach innych.
- 3. Ulokowanie norm społecznych w kontekście „wzajemnego szacunku i zaufania”.** Realizacja zadań wychowawczych szkoły powiedzie się tylko wówczas, gdy równolegle przedmiotem zabiegów pedagogów będzie budowanie pogłębionych relacji z wychowankami.

„Wychowanie powinno polegać na uczestniczeniu w życiu mistrza, który unika „wtrącania się” w życie wychowanka, lecz oddziałuje raczej siłą swojej osoby”.

Martin Buber – austriacki filozof

**Jakie postawy nauczyciela
sprzyjają ich kształtowaniu u
ucznia?**

Jakie postawy nauczyciela sprzyjają ich kształtowaniu u ucznia?

- Wiarygodność
- Zaangażowanie/pasja
- Odpowiedzialność - gotowość przyznania się do błędu
- Wyrazista osobowość
- Wysoka kultura osobista i pedagogiczna
- Życzliwa konsekwencja
- Poczucie własnej wartości połączone z szacunkiem dla innych
- Permanentny rozwój
- Otwartość na zmiany
- **Rola tutora,coacha, mentora bardziej niż wykładowcy**

Analfabetą XXI wieku będzie nie ten, kto nie potrafi czytać albo pisać, a ten, kto nie potrafi się uczyć, oduczać i uczyć ponownie." Alvin Toffler „Szok przyszłości”

Komponenty postawy

Komponent poznawczy - nie obejmuje wyłącznie "wiedzy", lecz dotyczy raczej poglądów własnych lub przyjętych od innych o danym przedmiocie, a owe wiadomości, wiedza o przedmiocie jest zabarwiona ocenami (sądami).

Składnik emocjonalny (afektywny) zawiera względnie trwałe uczucia, upodobania, uprzedzenia negatywne lub pozytywne w stosunku do przedmiotu postawy, oparte na jakichś doświadczeniach jednostki lub doświadczeniach innych. Uznany jest za decydujący.

Element behawioralny (dyspozycja do działania) jest wypadkową poglądów i uczuciowego nastawiania, które skłania jednostkę do określonego zachowania względem danego przedmiotu, wyrażonego w formie werbalnej lub w formie czynnej.

Mechanizm zmiany postaw

Dysonans poznawczy

Zjawisko to polega na tym, że **niezgodność między naszymi postawami, przekonaniem a zachowaniem tworzy stan dysonansu, który musi zostać zredukowany i który skłania nas do zmiany jednego lub większej ilości elementów pozostających w sprzeczności.** Przykładowo kochamy zwierzęta i uważamy, że nie powinno się ich zabijać i zjadać. Z drugiej strony lubimy mięso i trudno nam się bez niego obejść. W tej sytuacji dochodzi więc do rozbieżności pomiędzy naszymi przekonaniem a zachowaniem, która prowadzi do nieprzyjemnego stanu dysonansu. **Jedynym rozwiązaniem jest więc zmiana zachowania albo przekonań.**

Wewnętrzna potrzeba uzasadnienia w większym stopniu skłania ludzi do zmiany postaw niż naciski otoczenia. Można bowiem mówić również o potrzebie zewnętrznego uzasadnienia, kiedy chcemy udowodnić raczej innym niż sobie samym słuszność naszego postępowania.

***„Takie będą Rzeczypospolite
jakie ich młodzieży
chowanie”***

Kanclerz Jan Sariusz Zamoyski

Edukacja to narzędzie w rękach polityki państwa przygotowujące młode pokolenie do życia w określonych realiach społecznych, politycznych, gospodarczych.

Porozmawiajmy ...

Jakimi metodami nauczyciele mogą kształtować postawy swoich uczniów?

Prawo oświatowe

Od 1 września 2017 roku zmieniły się zasady prowadzenia przez szkoły, przedszkola i placówki działalności innowacyjnej. Obecnie kwestie te wynikają wprost z przepisu ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. - **Prawo oświatowe** (Dz.U. z 2017r., poz. 59 ze zm. poz. 949) w brzmieniu:

art. 1 pkt 18: System oświaty zapewnia w szczególności ***kształtowanie u uczniów postaw przedsiębiorczości i kreatywności sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym, w tym poprzez stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych;***

Obowiązek tworzenia przez szkoły i placówki warunków do rozwoju aktywności, w tym kreatywności uczniów (art. 44 ust. 2 pkt 3),

Rola nadzoru pedagogicznego

Art. 55. PO

1. Nadzór pedagogiczny polega na:

- 4) **inspirowaniu nauczycieli do poprawy istniejących lub wdrożenia nowych rozwiązań w procesie kształcenia, przy zastosowaniu innowacyjnych działań programowych, organizacyjnych lub metodycznych, których celem jest rozwijanie kompetencji uczniów.**

Metody pracy z uczniem

Projekt edukacyjny

Debata

Debata oksordzka

World cafe

Projekt edukacyjny - Podstawa programowa kształcenia ogólnego:

Zastosowanie metody projektu, oprócz wspierania w nabywaniu wspomnianych wyżej kompetencji, pomaga również rozwijać u uczniów przedsiębiorczość i kreatywność oraz umożliwia stosowanie w procesie kształcenia innowacyjnych rozwiązań programowych, organizacyjnych lub metodycznych. Metoda projektu zakłada znaczną samodzielność i odpowiedzialność uczestników, co stwarza uczniom warunki do indywidualnego kierowania procesem uczenia się. Wspiera integrację zespołu klasowego, w którym uczniowie, dzięki pracy w grupie, uczą się rozwiązywania problemów, aktywnego słuchania, skutecznego komunikowania się, a także wzmacniają poczucie własnej wartości. Metoda projektu wdraża uczniów do planowania oraz organizowania pracy, a także dokonywania samooceny. Projekty swoim zakresem mogą obejmować jeden lub więcej przedmiotów. Pozwalają na współdziałanie szkoły ze środowiskiem lokalnym oraz na zaangażowanie rodziców uczniów.

Projekty mogą być wykonywane indywidualnie lub zespołowo. Uczniowie podczas pracy nad projektami powinni mieć zapewnioną pomoc nauczyciela–opiekuna. Nauczyciele korzystający z metody projektu mogą indywidualizować techniki pracy różnicując wymagania.

Wyboru treści podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, które będą realizowane metodą projektu, może dokonywać nauczyciel samodzielnie lub w porozumieniu z uczniami. Projekt, w zależności od potrzeb, może być realizowany np. przez tydzień, miesiąc, semestr lub być działaniem całorocznym. W organizacji pracy szkoły można uwzględnić również takie rozwiązanie, które zakłada, że w określonym czasie w szkole nie są prowadzone zajęcia z podziałem na poszczególne lekcje, lecz są one realizowane metodą projektu.

Przy realizacji projektu wskazane jest wykorzystywanie technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Opis wiadomości i umiejętności zdobytych przez ucznia w szkole podstawowej jest przedstawiany w języku efektów uczenia się, zgodnie z Polską Ramą Kwalifikacji.

Debata

Debata (franc. débat od débattre, roztrząsać, z łac. bat(t)uere, uderzać, rozbijać na kawałki) – dyskusja o sformalizowanej formie, która dotyczy wyboru najlepszego rozwiązania omawianego problemu lub sprawy, mająca miejsce najczęściej w większym gronie osób, np. na zebraniu, posiedzeniu, zgromadzeniu, zjeździe.

Debata oksfordzka

Debata oksfordzka (uniwersytecka) – rodzaj debaty, w której zdecydowanie zabronione jest obrażanie bądź wyśmiewanie mówców strony przeciwnej. Zadaniem debaty jest dyskusja nad tezą. Debatują przeciwnicy tezy oraz jej obrońcy. Przewodniczy im marszałek, który ma do pomocy sekretarza czuwającego nad czasem i kolejnością wypowiedzi.

Pomieszczenie w którym odbywa się debata jest podzielone na dwie części (np. poprzez ustawienie stołów). Strona broniąca tezy siada po prawej stronie marszałka, ich oponenti po przeciwnej stronie. W środku siedzą osoby niezdecydowane. Naprzeciwko nich na podwyższeniu siedzi marszałek prowadzący obrady i sekretarz czuwający nad czasem i porządkiem debaty. Podczas obrad zakazane jest opuszczanie sali i zmienianie miejsc.

Debata oksfordzka - przebieg

Rozpoczęcie

Marszałek rozpoczyna debatę, informuje strony o jej zasadach oraz przedmiocie.

Debata spierających się stron

Głos jest udzielany na przemian poszczególnym stronom. Zaczyna strona broniąca tezy.

Głos publiczności

By móc zostać dopuszczonym do debaty, trzeba zwrócić na siebie uwagę marszałka, jeśli on udziela głosu to osoba ta przedstawia się (co zapisuje sekretarz) i dopiero przechodzi do wyrażenia opinii.

Podsumowanie

Obie strony podsumowują wszystkie wystąpienia.

Głosowanie

Ostatnią częścią debaty jest głosowanie. Tradycyjnie w Oksfordzie odbywa się poprzez wyjście przez odpowiednie drzwi. Najczęściej głosowanie odbywa się przez podniesienie ręki.

Zapraszamy do współpracy!

Sosnowieckie Centrum Edukacyjne „EDUKATOR”:

Internet: www.sceedukator.pl

E-mail: sce.edukator@gmail.com

Tel. **603 604 148 lub 661 427 440**

Nasze publikacje:

Kubiczek B., „**Sztuka wychowania. Jak nie zepsuć własnego dziecka? Od poczęcia do dorosłości**”. Wyd. NOWIK Opole 2016.

Kubiczek B., „**Sztuka zarządzania oświatą. Przywództwo i zarządzanie. Teoria i praktyka**”. Wyd. NOWIK Opole 2016..

Kubiczek B., „**Sztuka oceniania. Jak motywować uczniów do uczenia się?**” SCE EDUKATOR Sosnowiec 2010.

Kubiczek B., „**Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?**” NOWIK Opole 2009 (wydanie czwarte)